

Paspoort

Herman Heijermans (1864-1924) groeide op in een joods gezin in Rotterdam als zoon van een journalist. Hij was nog jong toen hij als beginnend textielhandelaar een schuld opbouwde van 30 duizend gulden. Daarna maakte hij de overstap naar de journalistiek en werkte voor kranten en tijdschriften. Zo verschenen er honderden columns van zijn hand die hij ondertekende als 'Falkland'. Ook schreef hij tientallen toneelstukken, die meestal waren ontleend aan de werkelijkheid. Later was hij directeur van toneelgezelschappen die zijn werk speelden en had hij de leiding van theater Carré. Meestal eindigden zijn zakelijke activiteiten met schulden. Heijermans was eerst getrouwd met een zangeres. Na hun echtscheiding trad hij in het huwelijk met een jonge actrice. Hij woonde onder meer in Rotterdam, Amsterdam, Wijk aan Zee, Katwijk en Berlijn. In 1922 overleed hij in zijn huis in Zandvoort aan de gevolgen van keelkanker.

De spelers van de musical 'Op hoop van zegen' met Mariska van Kolck als vissersweduwe Kniertje.

FOTO ROY BEUSKER

'Op hoop van zegen' is onverwoestbaar

'Op hoop van zegen' komt terug. Het 'spel der zee in vier bedrijven' is het meest gespeelde Nederlandse toneelstuk en werd wereldwijd op de planken gebracht. Ontstaan in Wijk aan Zee, nu terug in musicalvorm. Inclusief die beroemde zin: 'De vis wordt duur betaald'.

Waar blijft toch die tekst? Het was niet vreemd dat toneelschrijver Herman Heijermans zijn stukken op het laatste moment inleverde, maar deze keer was hij wel heel erg laat. Pas op 5 december 1900, drie weken voor de première, kwam de schrijver met de handgeschreven tekst van het toneelstuk 'Op hoop van zegen'. De ondertitel: 'spel van de zee in vier bedrijven'. Maar eigenlijk was het nog niet af, want de acteurs kregen alleen de eerste drie bedrijven. Het laatste deel volgde op zondag 16 december: acht dagen voor de première, zes dagen voor de generale repetitie. Dat het nieuwe stuk van Heijermans op de avond voor kerst in première ging, was geen toeval. Met kerst had het publiek vrij en zo sneed hij kranten - met mogelijk slechte recensies - de pas af. Negatieve verhalen over zijn toneelstuk konden nu pas na de

feestdagen de pagina's halen. En dan waren de kaarten voor de kerstvoorstellingen tenminste verkocht. Een volle zaal keek op 24 december 1900 in De Hollandse Schouwburg in Amsterdam ademloos naar de eerste vertolking van het stuk dat zijn grootste succes zou worden. Hij schreef het in de hoofdstad, maar de inspiratie voor het verhaal deed de auteur op in 1898, toen hij in Wijk aan Zee woonde. Bij de kapper en op straat hoorde hij de verhalen over het zeemannenleven. Luisterend naar de vissersvrouwen in het dorp proefde hij hun angst bij storm en wind. En als dorpsbewoner kende hij het beeld van aangespoelde vissers die als niet-betalers in een vergeten hoekje van het kerkhof werden begraven. Ook zag hij de nabestaanden van vermisten uit andere geteisterde kustdorpen rondlopen, op zoek naar hun omgekomen

familieid. Uit de kranten knipte hij de artikelen over verdrinken visserlui en over reders die na een schipbreuk de verzekeringsgelden konden opstrijken. In 'Op hoop van zegen' blies hij die optelsom van verhalen en artikelen nieuw leven in.

Vissersweduwe

In het stuk maakt het publiek kennis met vissersweduwe Kniertje, die haar man en haar twee oudste zonen aan de zee verloor. Ze heeft nog twee zonen: Geert en Barend. Geert komt net uit de gevangenis omdat hij in zijn tijd bij de marine klappen heeft verkocht aan een hoge pief. Hij verlangt terug naar de zee, maar voor wie uit de cel komt, is het lastig om aan werk te komen. Zijn jongere broer Barend is bang voor de zee nadat zijn vader en zijn broers zijn verdrinken. Reder Bos, de rijkste man van het dorp, komt bij Kniertje langs om Barend te strikken als matroos op zijn schip 'Op hoop van zegen'. Zijn moeder dwingt haar jongste om ja te zeggen. Ze kan de centen goed gebruiken en is blij dat Bos bereid is om naast Barend ook de opstandige Geert aan te nemen.

In het tweede bedrijf viert Kniertje haar 61e verjaardag. Het halve dorp komt langs. Rond de koffietafel heerst opwinding, want de 'Hoop' vaart uit. Het wordt ruzie

Toneelstuk Heijermans wereldwijd kassucces

als Bos langskomt en Geert - het opgewonden standje - de reder verwijt dat de visserlui op zijn schepen gevaarlijk werk doen voor een schamel loontje, terwijl hij de winst opstrijkt. In het dorp gaat het gerucht dat de 'Hoop' niet zeewaardig is. Een oude scheepstimmerman noemt het schip 'een drijvende doods-kist', wat Barend nog meer angst inboezemt voor zijn eerste zeereis. Het komt zo ver dat de politie hem ophaalt om hem aan boord af te leveren. Als hij zijn handen wanhopig aan de deurpost vastklemt, haalt Kniertje ze los. „Toe nou, jongen - toe nou - Gódzal je niet verlate...” Maar Barend blijft doodsbang. Wanhopig roept hij zijn moeder toe „Je ziet me niemeer, nóóit meer...”

Het derde bedrijf speelt zich weken later af, tijdens een zware storm. Kniertje ligt ziek in bed. Vissersvrouwen komen op bezoek en praten over de erbarmelijke omstandigheden aan boord van de vissersschepen. Het zijn angstaanjagende verhalen over het overboord slaan van matrozen, over schepen die vergingen en over verdrinken mannen en zonen. In deze scene zegt vissersvrouw Truus: 'De vis wordt duur betaald', wat later door Kniertje wordt benadrukt. Jo, de verloofde van Geert, biecht op dat ze zwanger is waardoor de storm haar extra angst inboezemt. Biddend zoekt Kniertje steun bij God.

Ontknoping

Bij de ontknoping in het vierde bedrijf verplaatst het toneelbeeld zich naar het kantoor van reder Bos. Daar komt het bericht binnen dat de 'Hoop' is vergaan. Bij Den Helder is het lijk van Barend gevonden. Hij is herkend aan zijn oorbellen. Als een door wanhoop getekende Kniertje binnenkomt en de onheilstijding te horen krijgt, valt ze flauw. Komt ze even later weer bij, belooft Bos dat ze weer bij hem thuis mag komen schoonmaken en krijgt ze een paar overgebleven koteletten van hem mee. Het stuk sloeg in als een bom. Geen wonder, want hoewel de afloop van het stuk zich al vanaf

het begin laat raden, blijft het verhaal aangrijpend vanwege de geloofwaardige karakters. Hun motieven en trefzekere dialogen tillen 'Op hoop van zegen' uit boven een plat verhaaltje. Zo is Kniertje meer dan een zielige weduwe: uit berekening stuurt ze haar zonen de zee op, waarbij ze de waarschuwing van de beschonken scheepsmakersknecht over de slechte staat van het schip negeert. Als ze tenslotte alles verliest, komt ze niet in opstand, maar berust ze in haar lot. Reder Bos is weliswaar belust op rendement, maar als de Hoop is vergaan, is hij toch betrokken bij de getroffen gezinnen.

'Op hoop van zegen' is terug als musical

Hoofdrolspeelster Esther de Boer van Rijk kreeg alle lof voor haar vertolking van Kniertje en groeide uit tot publiekslieveling. Bij elkaar zou ze de rol ruim 1200 keer spelen, ook in twee speelfilms. In het buitenland verdrongen toneelgezelschappen zich al snel om 'Op hoop van zegen' ook op hun repertoire te nemen. Het stuk werd in vertalingen opgevoerd in onder meer Londen, Parijs, Moskou, New York en Palestina. Het succes zou Heijermans - die zijn leven lang streed tegen geldgebrek - een goed inkomen opleveren kunnen hebben, ware het niet dat het auteursrecht in ons land toen nog niet was erkend. Zo maakten buitenlandse acteurs goede sier met zijn werk terwijl hij kon fluiten naar zijn

Succes

Maar misschien boekte Heijermans als ras-socialist wel zijn grootste succes toen 'Op hoop van zegen' de ogen van de samenleving opende voor de misstanden in de vissersrij. Want door het stuk was voor iedereen klip en klaar dat reders - met steun van verzekeringsmaatschappijen - niet zeewaardige schepen lieten uitvaren. Daar kwam bij dat de Nederlandse vloot in de rampzalige winter van 1905 werd getroffen door opvallend veel schipbreuken. Die optelsom zette de politiek onder druk om in 1909 een wette-

Musical

Na het succes van tien jaar geleden komt de musicalversie van 'Op hoop van zegen' volgende week terug in de Nederlandse theaters, onder regie van Paul van Ewijk. Mariska van Kolck speelt Kniertje, Bill van Dijk en Joke de Kruijff zijn te zien als reder Bos en zijn vrouw. Het script is van Allard Blom, Tom Bakker componeerde de muziek. „Denk je in water als moeder met je gebeurt als je je enige nog overgebleven kinderen aan de zee verliest, terwijl je ze daar zelf hebt heen gestuurd”, zegt Mariska van Kolck. „Dan zit je met een niet te overwinnen verdriet en schuldgevoel. Dat aspect maakt diepe indruk op iedereen die het stuk kent. In mijn rol wil ik straks proberen de pijn van Kniertje voelbaar te maken.” 'Op hoop van zegen' is van januari tot juni in de theaters te zien. Er zijn try outs op 12 en 13 januari in het Kennemer Theater in Beverwijk. De landelijke première is op 28 januari in het Zaantheater in Zaanadam. Meer info: degraafencornelissen.nl.

lijke scheepvaartinspectie in te voeren, een maatregel die een eind maakte aan de drijvende doods-kisten en praktijken van geldbeluste, onverantwoordelijke reders.

Begravenisstoet

Zijn oog voor menselijk leed maakte Heijermans tot een held van zijn tijd. Zijn begravenisstoet - van zijn laatste huis in Zandvoort naar Amsterdam - bracht duizenden belangstellenden op de been. Maar geld voor de begravenis of een grafsteen was er niet: de politieke partij SDAP betaalde de rekeningen. Toen duidelijk werd dat de schrijver de laatste jaren in armoede had geleefd, kwamen er inzamelingsacties op touw. Bezoekers van zijn inderhaast opgevoerde stukken trokken royaal de portemonnee om de schulden van de schrijver af te lossen en zijn vrouw en kinderen te steunen. „Want”, meldden de initiatiefnemers „Wij zijn allen erfgename van zijn geestelijk erfgoed.” Het had een taferel uit zijn eigen werk kunnen zijn.

De gegevens voor dit verhaal zijn ontleend aan de biografie van Herman Heijermans door Hans Goedkoop en de biografie van Esther de Boer van Rijk door Joesje Lakmaker.

Jan Vriend